

Ebben az évben lenne kilencvenéves Sima Ferenc

Két éve már eltávozott közülünk, noha életkoránál fogva még köztünk lehetne az 1917. március 28-án született, tanárként és nyelvészként egyaránt közismert Sima Ferenc. Születési helye, a Nyitra-vidéki Alsócsitár szinte előre meghatározta felnőttkori tudományos érdeklődését, majdani nyelvészeti kutatásainak fő témáját, mégpedig a szlovákiai, köztük különösen a Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások kutatását. Ugyanis e kis magyar szigethez kötötték gyökerei, hiszen mindkét szülője zoboralji, édesanyja csitári, édesapja pedig pogrányi származású volt. A *Sima* régi pogrányi családnév, már az 1664-es török adóösszeírásban a zoboralji falvak közül éppen Pográny névanyagában szerepel. Gyermekként sokat tartózkodott anyai nagyanyjánál, Alsócsitárott. Itt ismerte meg a falu hiedelemvilágát, életfelfogását, szokás- és értékrendjét, s nem utolsósorban itt sajátította el a magyar nyelvnek azt a nyelvjárását, mely későbbi kutatásainak tárgya lett. Nyelvjárásgyűjtőként szívesen tért ide vissza később is, a gyermekkori mesemondókból lett adatközlők pedig őszinte örömmel fogadták.

Az elemi iskolát Nyitrán végezte, majd a gimnáziumi tanulmányait is itt kezdte meg, aztán Znióvárálján, illetőleg Pozsonyban folytatta, s ott is érettségizett 1940-ben. Már gimnáziumi tanulmányai alatt kinyilvánította érdeklődését a zoboralji nyelvjárások iránt, s gyűjteni kezdett. Egyike volt

ama negyven főnyi, lelkes fiatalokból álló nyelvjárásgyűjtő társaságnak, mely 1937 nyarán részt vett az Arany A. László vezette dél-szlovákiai nyelvjárásgyűjtésben. Ebből a gyűjtésből született meg első tanulmánya, az 1940-ben a *Linguistica Slovaca*-ban megjelent „Z lexikálnych vplyvov slovenčiny na maďarské nárečia nitrianske” (169–82). Érdeklődéséből kiindulva tehát nem meglepő, hogy az érettségi után a pozsonyi egyetem magyar–szlovák szakos hallgatója lett. Az egyetemen főleg Josef Miloslav Kořínek nyelvészeti előadásai voltak rá nagy hatással, aki a prágai iskola követőjeként a strukturalista nyelvészeti felfogást továbbította hallgatóinak. Sima Ferenc 1944-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, de magyarként a második világháborút követő jogfosztottság éveiben nem kapott állást. Csupán 1947 végén helyezkedett el barátai segítségével, a Művészeti és Tudományos Tanács titkára lett. Három év múlva a Pravda Kiadó magyar szerkesztőségében, majd a Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadóban folytatta tevékenységét. 1953-ban innen került az egyetem bölcsészkarára, mégpedig a magyar nyelv adjunktusaként az akkori Orosz, Szlavisztika és a Modern Filológia Tanszéken kezdte meg oktatói tevékenységét. Az 1951-ben létrejött magyar tanszék ugyanis akkor még nem az egyetemhez, hanem a pozsonyi Pedagógiai Főiskolához tartozott, csupán 1959-ben, a főiskola megszűnésével egyesült a bölcsészkar magyar szemináriumával.

Sima Ferenc tudományos fejlődését fokozatainak megszerzése is fémjelzi: 1954-ben védte meg doktori disszertációját, s az 1974-ben lezajlott habilitációjával a docensi címet nyerte el. A Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén fonetikát, nyelvtörténetet, finnugrisztikát és nyelvjárást oktatót. Mivel ex privata industria megtanult finnül is, 1965-ben a finn államtól kapott ösztöndíjjal több hónapot töltött a Helsinki Egyetemen, 1976 és 1979 között pedig öt féléven át vendégtanárként tevékenykedett a jyvaskyläi egyetemen. 1982-ben vonult nyugdíjba, bár két féléven át még óraadóként működött, majd teljesen felhagyott az oktatói tevékenységgel, hogy csak a kutatói munkának szentelhesse idejét, s feldolgozhassa a négy évtized alatt összegyűlt nyelvjárási anyagot. Betegsége, majd a halála azonban megakadályozta, hogy ezt a tervét valóra válthassa.

Tudományos tevékenysége, ha az írásban megjelent publikációiból indulunk ki, több nyelvtudományi ágat is érintett. A legtermékenyebb azonban a dialektológiában volt, elsősorban ez állt tudományos érdeklődésének középpontjában. A nyelvjárások részrendszereiből főként a lexéma- és fonémaállomány kérdései foglalkoztatták. A nyelvjárási szókészletből különösen a köznyelvvvel szemben többletet jelentő valódi tájszavak, s közülük is főként a szlovák nyelvből átvett kölcsönszók keltették fel figyelmét. E zömükben motiválatlan szavakkal, illetőleg azok etimológiájával, értelmezésével és nyelvjárásainkban való meghonosodásával kapcsolatos véleményét főleg a Magyar Nyelvjárások és a Magyar Nyelv, valamint a szlovák periodikák hasábjain fejtette ki az ötvenes-hatvanas években.

A magyar kiadványokban megjelent tájszóvizsgálatai közül a „Tájszók Nyitra vidékéről” (MNYj. 1956: 204–11) és a „Tájszómagyarázatok” (MNYj. 1959: 140–6), a „Mállik” (MNY. 1967: 360–2), illetőleg a „Hirtel, mezejtel, sajtal” (MNY. 1968: 330–3) említhetők.

Az e témakörbe tartozó, szlovák periodikákban szlovákul közzétett publikációiból a már említett első tanulmányán kívül az alábbiakra hivatkozhatunk: „Tegez, vačok, vrecko na šatách” (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 11–12. 1959–1960: 66–72), „K etymológii maďarského nářečového dub vo význame úl” (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 16. 1964: 43–50).

A szlovákiai magyar nyelvjárások tájszavaival foglalkozó írásait azonban nemcsak magyarul és szlovákul, hanem németül, sőt angolul is közzétették. Ez utóbbi nyelveken a debreceni egyetem évkönyvén kívül (Etymology of the Hungarian Dialectal Words *dërik* and *dudu*. In: Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Slavica 8. 1968: 227–30) szlovák periodikákban publikált (Zur semantischen Weiterentwicklung einiger Benennungen für den Köcher. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 18. 1966: 45–51; Two Cases of Slovak-Hungarian Lexico-Semantic Transfer. Slavica Slovaca 2. 1967: 36–9). Ezek az írások a szlovákiai magyar nyelvjárások tájszókészletét vizsgálják, viszont az egyik terjedelmesebb szlovák nyelvű tanulmánya, melyben a keletiszlovák nyelvjárás *valal* szavát vizsgálja, annak tanújele,

hogy jól ismerte a szlovák nyelvjárásokat is (Východoslovenské valal. Jazykovedné štúdie X. Štolcov zborník. 1969: 24–37).

Jelentések továbbá nyelvjárási szövegmutatványai is, hiszen a több mint ötven éve közölt szövegek forrásértékűek a jelenlegi és a jövőbeni kutatásokra nézve is (Szövegek Nyitra vidékéről: MNyj. 1956: 199–204).

A dialektológián belül foglalkoztatták még a nyelvöldrajz kérdései is, különösen a kisebb-nagyobb nyelvjárási alakulatok elhatárolási lehetőségei és kérdései vonzották. A pozsonyi Comenius Egyetem évkönyvében „A Szlovákia területén levő dunántúli és palóc nyelvjárás közti átmenet kérdéséhez” címmel megjelent tanulmányában a két nyelvjárás egyező és eltérő jelenségeit vizsgálja azzal a céllal, hogy megvonja a köztük levő nyelvjárási határok alapjait (Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Philologica 25. 1973: 239–44). Az egyik régebben íródott, „A szlovákiai magyar nyelvjárások hangtani arculata” című tízoldalny kéziratában viszont már a mai Szlovákia területén beszélt magyar nyelvjárások főbb típusait és azok hangtani sajátosságait mutatja be.

Saját alkotó tevékenysége mellett fontosnak tartotta az egyetemes magyar dialektológia korabeli eredményeinek az ismertetését is. A magyar dialektológiának a XX. század második felében létrehozott kimagasló értékű munkáit, „A magyar nyelvjárások atlasza”-nak egyes köteteit és az „Új magyar tájszótár” első kötetét a szlovák nyelvésztsársadalom körében is népszerűsítette (Jazykovedný časopis 23. 1972: 98–100, 26. 1975: 107–8, 33. 1982: 92–4).

A nyelvjárások kutatása szinte törvényszerűen magával hozza a dialektológusok nyelvtörténet iránti érdeklődését, s ez jellemző Sima Ferenc tudományos tevékenységére is. A nyelvjárások ugyanis, melyeket korántsem véletlenül élő nyelvelmékeként, azaz vivum linguae archivumként is számon tartja a történeti nyelvtudomány, számos nyelvtörténeti kérdés megválaszolásához nyújtottak és nyújtanak támpontokat. E nyelvtudományágban is számos jelentős tanulmánya jelent meg a Magyar Nyelv hasábjain (A Guary-kódexbeli *sohha* és társai: MNy. 1964: 441–6; *A lész, męgy*-féle ígetővek zárt ę-jének nyíltabbá válása a Bécsi Kódexben és a Nyitra vidékén: MNy. 1966: 318–23; Az Űriszék szótörténeti forrásértékéhez: MNy. 1969: 478–9) és különféle konferenciakötetekben (Die Ursachen und die Zeit der Entstehung der Stimmbeteiligungskorrelation im Ungarischen. In: Congressus Tertius Internationalis Fenno-ugristarum Tallinae habitus 17–23. 8. 1970. Pars I. Acta Linguistica 689–93; A magyar mássalhangzók hosszúsági korrelációja kifejlődésének módjaihoz és időrendjéhez. In: Jelen-tésztan és stílisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai. NytudÉrt. 83. 1974: 539–44).

De a szlovákiai magyarszakosok előtt e témakörben valószínűleg legismertebb a még napjainkban is forgatott nyelvtörténeti tankönyv, a „Magyar nyelvtörténet I.” (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1971. 295 l.). Bár a neves bírálók – BÁRCZI GÉZA és DEME LÁSZLÓ – által is megjelentetésre javasolt tankönyv sokban megegyezik a magyarországi nyelvtörténet-tankönyvekkel, de Sima Ferenc néhány vonatkozásban a prágai iskola elméleti alapjaira épülő felfogását is beleszötte munkájába.

Hangtani vizsgálódásai tulajdonképpen a már említett két nyelvtudományág, a dialektológia és a nyelvtörténet kutatása mentén bontakoztak ki. A szerzőnek az 1960-ban megjelent „Magyar hangtan” című egyetemi jegyzete és a fentebb más szempontból már ismertetett írásai mellett megemlíendő még e témakörben a „Fonémakapcsolatok monofonematikus megjelenítésének inetimologikus feloldása a magyarban” (In: A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. NytudÉrt. 58. 1967: 382–6), valamint „A magyar magánhangzó-harmónia jellemzése” (In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 31. 1980: 133–47) című tanulmánya.

Sima Ferenc más dialektológusokhoz hasonlóan tudományos alapon a nyelvjárások kutatása által közel került a népi kultúrához is. Így születtek meg néprajzi jellegű írásai, mint például az Irodalmi Szemlében (1959.) megjelent Nyitra-vidéki népmese, „A macskamenyasszony” vagy a „Vétessék ki

szóló szívem” című szlovákiai magyar népballada-gyűjtemény (1979.), melyet Ág Tiborral, a neves népzene-kutatóval adott közre.

Sima Ferencet születési idejénél és helyénél fogva kora ifjúságától végigkísérték a Trianon utáni kisebbségi lét nyelvi és nem nyelvi következményei. Később, már magyar–szlovák szakosként saját tapasztalataira és megfigyeléseire is építve egyre jobban tudatosult benne az itteni magyarságnak a szlovák nyelvismeret hiányából adódó hátrányos nyelvi helyzete. E hátrányos nyelvi helyzet a II. világháborút követően az ismert politikai és társadalmi okok miatt tovább fokozódott, s a szlovákiai magyarságban felerősödött a szlovák nyelvismeret fontosságának tudatosítása. Ezzel párhuzamosan a szlovák nyelv elsajátítása végett egyre több szülő íratta gyermekét szlovák tannyelvű iskolába. Sima látva e társadalmi jelenségnek a szlovákiai magyarságra gyakorolt asszimilációs következményeit, s felismerve a szlováknyelv-ismeret hiányosságainak az iskolai tanításban rejlő fő okait, mégpedig az idevágó tan- és segédeszközök, valamint a megfelelő szakirodalom hiányát, kezdett el behatóbban foglalkozni a magyar–szlovák kontrasztív nyelvvizsgálatokkal.

E tekintetben elsőként az az 1966-ban megjelent magyar–szlovák és szlovák–magyar szótár említendő, melynek társszerzője volt Sima Ferenc, s melynek hiánypótló és nélkülözhetetlen jelentősége lett a kétnyelvűségi lét mindennapjaiban.

Magyar–szlovák kontrasztív vizsgálódásait azonban további tanulmányok is fémjelzik. Ide sorolandó „A magyar és a szlovák ige-kötő-rendszer szótani természetéhez” (In: Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás. „Az élő nyelvek összevető nyelvtanainak elvi és gyakorlati kérdései” című nemzetközi munkaértekezlet anyaga. Pécs, 1971. évi október hó 14., 15- és 16-án. Tankönyvkiadó, Bp., 1972: 179–84), illetőleg a magyar–szlovák és szlovák–magyar iskolai szótár kontrasztív megközelítési lehetőségeit feltáró „K problematike maďarsko–slovenského a slovensko–maďarského školského slovníka s prizeraním ku kontrastívnym ekvivalencám” (In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny – A magyar és a szlovák nyelv egyes jelenségeinek konfrontálása. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1977: 201–26).

Saját kutatási eredményeinek publikálása mellett Sima Ferenc nyomon követte és előadásaiában beszámolt az akkori Csehszlovákiában zajló magyar nyelvészeti kutatásokról is, melyek az idevágó konferenciakötetekben olvashatók (Beszámoló a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban folyó magyar nyelvészeti kutatásokról. In: A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. 1966. augusztus 24–28. NytudÉrt. 58. 1967: 54–8; Tájékoztató beszámoló a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén gyűjtésben levő nyelvjárási archívumról. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 1981. március 25–27. Veszprém, 1982. VEAB Értesítő 1982. 2: 95–9).

E megemlékezés bevezető részében már ismertetett, Sima Ferenc által végzett nyelvjárási lexicológiához visszatérve meg kell még említenünk azt a tájszavakat tartalmazó cédulaanyagot, mely több mint négy évtizedes nyelvjárásgyűjtő munka termése. E cédulaanyagot szerette volna még az ismert dialektológus nyugdíjas éveiben földolgozni, de betegsége már nem engedte, hogy megvalósítsa célját. A nyitrai magyar tanszék Sima Ferenc özvegyének, Simáné Havas Évának felkérésére vállalta a Nyitra-vidéki tájszóhagyaték gondozását. A tanszék oktatói: Menyhárt József, Presinszky Károly és Sándor Anna biztosítják a Sima család anyagi támogatásával a tájszóanyag számítógépes feldolgozását, megteremtve ezzel már a tanár úr által is tervbe vett Nyitra-vidéki tájszótár szerkesztési és kiadási felteit.

E terv valóra váltása megmenthetné a több mint négy évtizedes, fáradságos gyűjtőmunka adatait a feledésbe merüléstől, s ezáltal Sima Ferenc hajdani tudományos céljaival összhangban további jelentős nyelvi értékeket őrizhetnénk meg az utókornak. A nyelvjárások ugyanis beszélt nyelvváltozatok, nincs írásbeliségük, s lejegyzésük híján rájuk fokozottan érvényes a „Verba volant, scripta manent”.

SÁNDOR ANNA